

Ιστορική Εξέλιξη του Τουρισμού

1.1. Κατά την αρχαιότητα

1.1.1. Γενικά

Ο τουρισμός ως περιήγηση για γνωριμία με πολιτιστικές και κοινωνικές αξίες άλλων λαών, για ψυχαγωγία ή άλλους λόγους (π.χ. εμπορικούς ή οικονομικούς, θρησκευτικούς ή αθλητικούς) χρονολογείται από την αρχαιότητα. Από την εποχή αυτή προέρχονται πλήθος ταξιδιωτικών, γεωγραφικών και ιστορικών πληροφοριών από ταξιδιώτες και περιηγητές.

Η πρώτη συστηματική οργάνωση ταξιδιών στην αρχαιότητα παρατηρείται κυρίως στην περιοχή της Μεσοποταμίας, της Αιγύπτου και της Ελλάδας. Ήδη από το 1500 π.Χ. οι χώρες αυτές αποτελούσαν τον κυριότερο πόλο έλξης των τουριστών της αρχαιότητας. Οι ταξιδιώτες επισκέπτονταν την Αίγυπτο για να θαυμάσουν τους ναούς και τις πυραμίδες της.¹ Οι συνήθειες των πρώτων αυτών ταξιδιωτών-τουριστών δεν διαφέρουν σημαντικά από αυτές των σημερινών. Περιηγούνται στα αξιοθέατα, αναζητούν τη διασκέδαση και επιστρέφοντας φέρνουν δώρα και ενθύμια από το ταξίδι τους.² Πρακτικοί

1. Hudman, L.E. & Hawkins E.D., *Tourism in Contemporary Society: An Introductory Text*, New Jersey, Prentice Hall, 1989, σσ. 21-22.
2. Βλ. Γερ. Ζαχαράτος – Πάρις Τσάρτας, *Πολιτική και κοινωνιολογία της τουριστικής ανάπτυξης*, τόμος Γ', ΕΑΠ, Πάτρα 1999, σ. 114.

στόχοι των ταξιδιών ήταν η αναζήτηση νέων αγορών στις περιοχές αυτές για την ανάπτυξη εμπορικών συναλλαγών με παράλληλη διεύρυνση της πολιτικής επιρροής.

Οι Φοίνικες και οι Σουμέριοι διοργάνωναν ταξίδια στη Μεσόγειο, την Κίνα και την Ινδία για εμπορικούς σκοπούς. Οι Φοίνικες θεωρούνται οι πρώτοι πραγματικοί έμποροι-ταξιδιώτες, αφού με τα πλοία τους φτάνουν σ' όλες τις χώρες του τότε γνωστού κόσμου.³

Αξίζει να αναφερθεί ότι η επινόηση και χρήση του νομίσματος για τις εμπορικές συναλλαγές καθώς και του τροχού από τους Σουμέριους βοήθησε πολύ στα εμπορικά ταξίδια.

Εξάλλου αρχίζει σταδιακά στη Μεσοποταμία, την Κρήτη, τις Μυκήνες κ.α. και η κατασκευή αμαξιτών δρόμων, οι οποίοι διαθέτουν μια ή δύο λωρίδες κυκλοφορίας. Οι εξελίξεις αυτές αναμφίβολα μαζικοποιούν τα ταξίδια της εποχής και συμβάλλουν στην ανάπτυξη του ρυθμού των ταξιδιών για πολιτιστικούς, θρησκευτικούς λόγους κ.λπ.⁴

Πόλοι έλξης τουριστών, εκτός από τα ιερά, τα μαντεία, τους αγώνες και τις θρησκευτικές γιορτές, ήταν και τα επτά θαύματα της αρχαιότητας, που βρίσκονταν στην ευρύτερη περιοχή της Μεσογείου και της Μεσοποταμίας.⁵

Οι περισσότεροι από τους τουρίστες είναι έμποροι, κρατικοί υπάλληλοι, αξιωματούχοι, επιστήμονες καθώς και άτομα που ανήκαν γενικά στις θεωρούμενες ως ευκατάστατες ή ανώτερες τάξεις της εποχής (ιερείς, αυλικοί κ.λπ.). Ανάπτυξη των ταξιδιωτικών περιηγήσεων διαπιστώνουμε και στην ελληνική αρχαιότητα. Ονομαστά εμειναν τα ταξίδια των Ελλήνων φιλοσόφων και ιστορικών. Οι φιλόσοφοι Θαλής, Πυθαγόρας και Πλάτων πηγαίνουν στην Αίγυπτο, που αποτελούσε σπουδαίο πολιτιστικό κέντρο και πόλο έλξης για τους ταξιδιώτες όλου του κόσμου, ενώ ο Αριστοτέλης ταξιδεύει στη Μικρά Ασία.

Ο ιστορικός Ηρόδοτος, ο περίφημος Σόλων, ήσαν σπουδαίοι περιηγητές στην εποχή τους. Ιδιαίτερα φημισμένα είναι τα ταξίδια του Ηρόδοτου (Εύξεινος Πόντος, Κολχίδα, Κύπρος, Φοινίκη, Βαβυλωνία, Περσία, Σικελία, Αίγυπτος, Λιβύη, Ελλάδα) και του γεωγράφου Στράβωνα (Μικρά Ασία, Εύξεινος Πόντος, μέχρι Αιθιοπία, Αρμενία, Αίγυπτο). Ο Ηρόδοτος υπήρξε συστηματικός παρατηρητής των τόπων που γνώρισε και κατέγραψε τις εντυ-

3. Βλ. Πάρις Τσάρτας, *Κοινωνικές και οικονομικές επιπτώσεις της τουριστικής ανάπτυξης στο Νομό Κυκλάδων και ιδιαίτερα στα νησιά Ίος και Σέριφος κατά την περίοδο 1950-1980*, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα 1989, σ. 21.

4. Βλ. Γερ. Ζαχαράτος – Πάρις Τσάρτας, ό.π., σ. 113.

5. Των ίδιων, σ. 114.

πώσεις του με λεπτομέρεια. Θεωρείται ο πρώτος ταξιδιωτικός συγγραφέας.⁶ Αλλά και από τη μελέτη της μυθολογίας διαπιστώνουμε διάφορες εκδηλώσεις που μπορούν να ερμηνευθούν ως πρώτες απόπειρες τουριστικής μετακίνησης είτε από άτομα είτε αργότερα από ομάδες. Έχει υποστηριχθεί μάλιστα ότι πίσω από το μύθο του Ίκαρου, τους άθλους του Ηρακλή, τα κατορθώματα του Θησέα και άλλους ελληνικούς μύθους μέχρι και την αργοναυτική εκστρατεία, κρύβεται η ανάγκη του ανθρώπου για τουρισμό.⁷

Κατά την περίοδο της αρχαιότητας οι μετακινήσεις ήταν φυσικά περιορισμένες, αλλά και τα κίνητρα περισσότερο προσωπικά. Κατά κύριο λόγο τα αίτια, όπως αναφέρθηκε, ήταν η περιέργεια για νέους τόπους, το ενδιαφέρον για το εμπόριο, τα αθλητικά γεγονότα (Ολυμπιακοί Αγώνες), συναντήσεις εκπροσώπων των πόλεων – πολιτικών οντοτήτων (αμφικτιονίες), καθώς και η επίσκεψη σε γνωστές θεραπευτικές ιαματικές πηγές της αρχαίας Ελλάδας και Ρώμης.⁸

Όπως ήταν φυσικό, στις μετακινήσεις των ανθρώπων σε όλες τις περιόδους σημαντικό ρόλο έπαιξε αφενός η εξέλιξη των μεταφορικών μέσων. Στην αρχαιότητα έχουμε τα υποζύγια και τις άμαξες στην ξηρά και τα ιστιοφόρα στη θάλασσα, τα οποία όμως δεν εξυπηρετούσαν ικανοποιητικά τις μετακινήσεις για μακρινές αποστάσεις.

Αφετέρου ένας άλλος παράγοντας τουριστικής ανάπτυξης ήταν η δημιουργία καταλυμάτων (πανδοχεία, ξενωνες), που προσέφεραν στέγη και προστασία στους ταξιδιώτες. Αυτά αρχικά είχαν υποτυπώδη μορφή, αλλά σταδιακά βελτιώνονται και δημιουργούνται μεγάλα καταλύματα με περισσότερες ανέσεις και οργανωμένες υπηρεσίες. Οι πρώτες μορφές πανδοχείων αυτού του τύπου στην Ανατολική Μεσόγειο εμφανίστηκαν στην Κρήτη και χρονολογούνται γύρω στο 1500 π.Χ. Αυτά βρίσκονταν κυρίως κοντά σε ιερά, ναούς ή κέντρα πολιτιστικού ενδιαφέροντος.⁹

Κατά τους ομηρικούς χρόνους η εξυπηρέτηση των τουριστών στηρίζεται στη φιλοξενία¹⁰, δηλαδή την υποδοχή και περιποίηση των ξένων αφιλοκερ-

6. Βλ. Νικ. Ηγουμενάκης – Νικ. Κραβαρίτης Νικ. – Περ, Λύτρας *Εισαγωγή στον τουρισμό*, εκδ. Interbooks, 1999, σ. 164.

7. Βλ. Αντ. Ευθυμιάτου-Πουλάκου, *Τουριστικό Δίκαιο*, εκδ. Αντ. Σάκκουλα, 1997, σ. 44.

8. Βλ. Μιλ. Λογοθέτης, *Δίκαιο της τουριστικής βιομηχανίας*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2001, σ. 21.

9. Βλ. Γερ. Ζαχαράτος – Πάρις Τσάρτας, ό. π., σ. 114.

10. "Το αίσθημα της φιλοξενίας, ως γνωστό, ήταν σε μεγάλο βαθμό αναπτυγμένο στους αρχαίους Έλληνες. Ο ξένος που ζητούσε φιλοξενία θεωρούνταν πρόσωπο

δώς, πράγμα που θεωρείται και ύψιστη αρετή ενώ η άρνησή της πιστευόταν ότι τιμωρούνταν από τους θεούς.¹¹

Ο Ζευς, ο μέγιστος των θεών της αρχαιότητας, αναγορεύτηκε σε προστάτη των οικοδεσποτών και ξένων και ονομάστηκε "Ξένιος Ζευς". Ακόμη και οι πιο φτωχοί φρόντιζαν την παραμονή του ξένου τους, γιατί δεν ήθελαν να προσβάλουν τον Ξένιο Δία. Η φιλοξενία είχε ισχύ άγραφου νόμου. Φύλακες της φιλοξενίας θεωρούνταν οι Διόσκουροι, ο Κάστωρ και ο Πολυδεύκης, οι οποίοι τιμωρούσαν όσους αρνούσαν να παραχωρήσουν φιλοξενία.¹²

Ο Δίας, όταν ήθελε να διαπιστώσει την καλή τήρηση των νόμων της φιλοξενίας, κατερχόταν στη γη μεταμφιεσμένος σε ξένο. Έτσι π.χ. εμφανίστηκε ως χειρώνακτας στη γη των Αρκάδων και τιμώρησε την αφιλοξενία των παιδιών του Λυκάονα.

Ο Πάρις, επειδή καταπάτησε το νόμο της φιλοξενίας και απήγαγε την ωραία Ελένη, τη σύζυγο του Μενέλαου, προκάλεσε την εκστρατεία των Ελλήνων κατά της Τροίας, που είχε ως αποτέλεσμα την καταστροφή της Τροίας και του λαού του Πριάμου.

Οι ξένοι στους προϊστορικούς χρόνους ήταν λίγοι, λόγω της ανασφα-

ιερό και προστατευόταν από τους θεούς. Οι αρχαίοι Έλληνες δεν λογάριζαν περιποιήσεις και έξοδα. Τα σπίτια τους στο υπερώον είχαν ειδικά δωμάτια, τα γεισιποδίσματα, που μπορούσαν να δεχτούν και να φιλοξενήσουν ξένους. Στον ξένο μάλιστα που αναχωρούσε από το σπίτι όπου τον φιλοξενούσαν πρόσφεραν δώρα". Βλ. Λεων. Σ. Χυτήρης, *Το μάνατζμεντ των ξενοδοχειακών επιχειρήσεων*, εκδ. Interbooks, Αθήνα 1996, σ. 21.

Η αύξηση όμως της μετακίνησης των κατοίκων δεν μπορούσε πλέον να αντιμετωπιστεί από την ιδιωτική φιλοξενία και τότε θεσπίστηκε με νόμο οι εκπρόσωποι των πόλεων να φιλοξενούνται στο "Πρυτανείον", το οποίο αποτέλεσε την πρώτη μορφή δημόσιας φιλοξενίας. Στην Κρήτη οι ξένοι φιλοξενούνταν στα συσσίτια καθισμένοι σε θέση ψηλότερη από τους άλλους. Επειδή όμως και το σύστημα αυτό κρίθηκε ανεπαρκές, η πολιτεία θεώρησε τη φιλοξενία ως εξαιρετικό λειτουργήμα και την ανέθεσε σε πλούσιους. Η πράξη αυτή λεγόταν "προξενία" ή "δημοσία ξενία". Βλ. Λεων. Σ. Χυτήρης, ό. π., σ. 21.

11. Ο χοιροβοσκός Εύμαιος βεβαιώνει ως εξής τους λόγους φιλοξενίας του άγνωστου ακόμη σ' αυτόν Οδυσσέα: "...αλλ' επειδή τρομάζω τον ξένιον Δία και πολύ τα πάθη σου λυπούν με". Ο ίδιος διακηρύττει: "των ξένων και των ικετών ο Δίας ο ξένιος που τους ιερούς του ξένους συνοδεύει". Ο φιλοξενούμενος, αντίστοιχα, αποδίδει την ευγνωμοσύνη του σ' αυτόν που τον φιλοξένησε με τους ακόλουθους λόγους: "...απ' όσους τον φιλοξενούν θυμάται ο ξένος πάντα εκείνον που με ξέχωρη τον καλοδέχεται αγάπη".
12. Βλ. Νικ. Ηγουμενάκης – Κ. Ν. Κραβαρίτης – Περ. Ν. Λύτρας, *Εισαγωγή στον τουρισμό*, εκδ. Interbooks, 1999, σ. 162.

λεια των μέσων ταξιδιού, γι' αυτό και η Ναυσικά υποδεχόμενη τους συντρόφους του Οδυσσέα τους αποκαλεί: "ολιγοστό και αγαπητό δώρο".

Ο Πλάτωνας στους "Νόμους" του θεωρεί ως απαίσια την εφαρμογή της *ξενηλασίας*, δηλαδή το διώξιμο των ανεπιθύμητων ξένων που εφάρμοζαν οι Σπαρτιάτες.¹³

Από τον 5ο και 4ο αιώνα π.Χ. η αύξηση των επισκεπτών - τουριστών δεν ήταν δυνατόν να αντιμετωπιστεί με το θεσμό της "πολιτικής προξενίας"¹⁴ και εμφανίζεται η πληρωμένη φιλοξενία,¹⁵ (μια μορφή των σημερινών ξενοδοχείων), δηλαδή ο "ενεργητικός τουρισμός", σε αντίθεση με τον "παθητικό τουρισμό" που ίσχυε μέχρι τότε.

Τον 5ο π.Χ. αιώνα αρχίζει η ανέγερση μεγαλοπρεπών κτισμάτων και μνημείων τέχνης, τα οποία έμειναν παρακαταθήκες και θησαυροί της οικουμένης ως σήμερα. Το πρώτο ελληνικό πανδοχείο χρονολογείται στον ίδιο αιώνα και ανακαλύφθηκε στις Πλαταιές της Βοιωτίας, πλησίον του ναού της Ήρας, με δυναμικότητα που ανερχόταν σε εκατόν πενήντα δωμάτια κατανεμημένα σε δύο επίπεδα. Το πιο μεγάλο όμως ήταν στην Επίδαυρο με 160 ευρύχωρα δωμάτια σε διώροφο κτίριο.

13. Βλ. Γιαν. Τσαλουχίδης, *Αναπτυξιακός τουρισμός*, χ.χ. σ. 32.

14. "Μετά τον 5ο αιώνα η κίνηση των ξένων αυξήθηκε και η φιλοξενία μόνο από τους πλούσιους ήταν ανεπαρκής. Έτσι ο θεσμός της φιλοξενίας τροποποιήθηκε και παραχώρησε τη θέση του σε άλλο, νέο θεσμό, καλούμενο "πολιτική προξενία". Κατά το θεσμό αυτό κάθε πόλη ονόμαζε "πρόξενους" εκείνους οι οποίοι ανέλαμβαναν να εκπροσωπούν και να προστατεύουν τα συμφέροντα της πόλης που τους διόρισε". Βλ. Λεων. Σ. Χυτήρης, *Το μανάτζμεντ των ξενοδοχειακών επιχειρήσεων*, εκδ. Interbooks, Αθήνα 1996, σ. 22 και Στ. Καφιωτής, *Εισαγωγή εις την θεωρίαν του τουρισμού*, έκδ. Β', 1976, σ. 31.

15. "Ως πρώτη μορφή ξενοδοχείου θεωρείται το "κατώγιον". Αυτό κτίστηκε στην Επίδαυρο τον 4ο αιώνα π.Χ., ήταν ένα διώροφο κτίριο με 160 δωμάτια, δυναμικότητας διακοσίων κλινών, στο οποίο διέμεναν οι προσκυνητές του ιερού του Ασκληπιού. Στη συνέχεια κτίστηκαν τα πρώτα πανδοχεία κοντά σε οδούς, τα οποία ήταν πρόχειροι σταθμοί χωρίς έπιπλα και στην αρχή παρείχαν μόνο στέγη, αργότερα όμως και τροφή".

Μετά την επανάσταση του 1821 και επί βασιλείας του Όθωνα κτίστηκε στο Ναύπλιο (1828) το πρώτο ξενοδοχείο με τη σημερινή του μορφή, για τη φιλοξενία των ξένων επισήμων με την επωνυμία "Ξενοδοχείο του Λονδίνου". Το 1842 ιδρύθηκε το παλιότερο από τα μέχρι σήμερα λειτουργούντα ξενοδοχεία, το ξενοδοχείο της Μεγάλης Βρετανίας, το οποίο ως ξενοδοχείο λειτουργήσε το 1874. Όταν αργότερα μεταφέρθηκε στην Αθήνα η ελληνική πρωτεύουσα, ιδρύθηκαν και εκεί ξενοδοχεία διαφόρων τάξεων. Βλ. Λεων. Σ. Χυτήρης, *Το μανάτζμεντ των ξενοδοχειακών επιχειρήσεων*, εκδ. Interbooks, Αθήνα 1996, σσ. 22, 23.

Στην Αθήνα η χάραξη των δρόμων και οι ενδείξεις των "Ερμών" (μαρμάρινες στήλες με το κεφάλι του Ερμή, που τοποθετούνταν στους δρόμους σαν οδοδείκτες και έδιναν πληροφορίες στους ταξιδιώτες), αποτελούν το πρώτο οργανωμένο *οδικό δίκτυο* για την ασφαλή καθοδήγηση και ταχύτερη διακίνηση των ανθρώπων της εποχής.¹⁶

Στους μεταγενέστερους χρόνους, με την εμφάνιση και διάδοση της νέας θρησκείας, του χριστιανισμού, δημιουργήθηκαν τα ταξίδια των προσκυνητών (*pelegrinages*) για καθαρά θρησκευτικούς λόγους.¹⁷

Ομαδικές μετακινήσεις για προσκύνημα ιερών τόπων, τέλεση αθλητικών αγώνων, μακροχρόνιες πολεμικές εκστρατείες όπως οι Σταυροφορίες αργότερα, αλλά και ατομικά επιμορφωτικά ταξίδια ή ταξίδια για θεραπευτικούς σκοπούς, είναι οι προπομποί του σημερινού μαζικού τουρισμού, που γίνεται για θεραπευτικούς, εκπαιδευτικούς αθλητικούς και άλλους σκοπούς.

1.1.2. Ειδικές μορφές τουρισμού κατά την αρχαιότητα

Κατά την περίοδο αυτή έκαναν την εμφάνισή τους οι πρώτες ειδικές μορφές τουρισμού, όπως:

Ο θρησκευτικός τουρισμός, κατά τον οποίο πιστοί επισκέπτονταν τα ιερά της Αιγύπτου, της Βαβυλώνας, της Φοινίκης, της αρχαίας Ελλάδας. Ο Ηρόδοτος περιέγραψε στις "Ιστορίες" του τη μετακίνηση χιλιάδων Αιγυπτίων, οι οποίοι διέπλεον το Νείλο με τις φελούκες τους με σκοπό να μεταβούν στο ναό της Μέμφιδος για προσκύνημα. Πολλοί επισκέπτες έρχονται στην Αθήνα, την Ελευσίνα, καθώς επίσης στο μαντείο των Δελφών, το οποίο εξελίχθηκε σε μέγα θρησκευτικό και πολιτικό κέντρο με τη χρησιμοδοσία της Πυθίας, το μαντείο της Δωδώνης, το ιερό της Δήλου, το οποίο έγινε το θρησκευτικό κέντρο των Ιώνων με θρησκευτικό, ψυχαγωγικό και πολιτικό χαρακτήρα. Ένας άλλος εξίσου σημαντικός ιερός χώρος υπήρξε το ιερό της Ολυμπίας, στο οποίο ήταν το περίφημο μαντείο των Ιαμιδών, που από θρησκευτικό κέντρο εξελίχθηκε σε πανελ-

16. Βλ. Γιαν. Τσαλουχίδης, ό. π., χ.χ., σ. 40.

17. Rinschede, G. Forms of Religious Tourism, *Annals of Tourism Research*, 19 (1), 1992, σσ. 55-56 και Πολ. Μοίρα, *Από τον προσκυνητή στο θρησκευτικό τουρίστα. Κοινωνιολογική προσέγγιση*, Τουριστική Επιστημονική Επιθεώρηση, τεύχος 1, Νο 1, 2003, σ. 89.

λήνιο πολιτιστικό κέντρο, με γιορτή προς τιμή του Δία, οποίος ήταν προστάτης των ξένων ως "Ξένιος Ζευς".¹⁸

Επίσης, στην αρχαία Ελλάδα υπήρχαν οι μεγάλες Διονυσιακές εορτές προς τιμή του Διονύσου, τα Ελευσίνια Μυστήρια προς τιμή της Δήμητρας και της Περσεφόνης, τα Παναθήναια προς τιμή της Αθηνάς και άλλες μικρότερες εορτές προς τιμή άλλων θεών ή προς τιμή των ημίθεων και ηρώων.

Οι προσκυνητές της εποχής αυτής, πέρα από την ικανοποίηση του βασικού κινήτρου της μετακίνησης, επιδίωκαν την ανακάλυψη της διαδρομής, του τοπίου, των υπαρχόντων οικισμών, των πληθυσμών υποδοχής, της περιπέτειας και των εκπλήξεων του ταξιδιού.¹⁹

Ο πολιτιστικός τουρισμός, με επισκέψεις σε τόπους όπως η Κόρινθος ή η Δήλος λόγω των περίφημων μνημείων τους.

Ο εκπαιδευτικός τουρισμός, π.χ. η Αθήνα, η οποία λόγω των φιλοσοφικών της σχολών υπήρξε το μεγαλύτερο κέντρο μάθησης και φιλοσοφίας της αρχαιότητας. Από όλα τα μέρη του τότε γνωστού κόσμου οι νέοι έσπευδαν να μαθητεύσουν κοντά στους μεγάλους σοφιστές και φιλοσόφους.

Τον 4ο αιώνα στην Αθήνα ο Πλάτωνας δημιουργεί τη σχολή του στην Ακαδημία, ο Αριστοτέλης στο Λύκειο ιδρύει την περιπατητική σχολή, οι σοφιστές όπως οι Γοργίας, Πρόδικος και Πρωταγόρας ιδρύουν δικές τους σχολές και οι νέοι συρρέουν εκεί για να εκπαιδευτούν και να μορφωθούν.

Ο αθλητικός τουρισμός,²⁰ που συνδέεται και με το θρησκευτικό συναίσθημα και το αθλητικό ιδεώδες. Έτσι βλέπουμε την προσέλευση από όλο τον κόσμο αθλητών και θεατών στους επίσημους πανελλήνιους αγώνες, όπως τα Ίσθμια στον Ισθμό της Κορίνθου προς τιμή του Ποσειδώνα, τα Πύθια στους Δελφούς προς τιμή του Απόλλωνα, τα Νέμεα στη Νεμέα προς τιμή του Δία και τα Ολύμπια στην Ολυμπία προς τιμή του Δία, προκειμένου να λάβουν μέρος ή να παρακολουθήσουν τους αγώνες.

Ο τουρισμός για λόγους υγείας, π.χ. επίσκεψη στα ασκληπιεία θεραπευτήρια, όπως της Επιδαύρου, της Κω, το Αμφιαράειον στον Ωρωπό ή διάφορες γνωστές ιαματικές θερμοπηγές της αρχαίας Ελλάδας και της Ρώμης.

18. Βλ. Δ. Π. Παναγιωτόπουλος, *Δίκαιο των Ολυμπιακών Αγώνων*, εκδ. Αντ. Σάκκουλα, 1991, σ. 59.

19. Βλ. Στ. Βαρβαρέσος, *Τουρισμός: οικονομικές προσεγγίσεις*, β' έκδοση, 2000, σ. 15.

20. Στην αρχαία Ελλάδα τα ταξίδια για λόγους αθλητικούς άρχισαν με τους Ολυμπιακούς Αγώνες το 776 π.Χ.

Ο συνεδριακός τουρισμός, π.χ. η προσέλευση στις αμφικτιονίες. Αντιπρόσωποι των αρχαίων ελληνικών πόλεων ταξίδευαν για να συμμετάσχουν σ' αυτές για τη λήψη αποφάσεων πολιτικού ή θρησκευτικού χαρακτήρα. Εδώ δηλαδή συναντάμε τις πρώτες μορφές του σημερινού συνεδριακού τουρισμού.

Ο θαλάσσιος τουρισμός. Κατά την αρχαιότητα υπήρχαν πλοία, τα οποία χρησιμοποιούνταν για ψυχαγωγικούς σκοπούς. Το πιο γνωστό ήταν το περιφημο "Συρακουσία" (218-214 π.Χ.), το οποίο διέθετε 30 δωμάτια, ναό της Αφροδίτης, βιβλιοθήκη με αναγνωστήριο και κήπο.

Κατά τους ελληνιστικούς χρόνους αναφέρεται ότι οι Πτολεμαίοι είχαν περίπου 800 πολυτελέστατα θαλαμηγά πλοία και μπορεί να θεωρηθούν ως οι πρόδρομοι των σύγχρονων θαλαμηγών και τουριστικών πλοίων. Επίσης η Κλεοπάτρα της Αιγύπτου διέθετε πολυτελή θαλαμηγό.²¹

Ο εμπορικός τουρισμός. Ο Ξενοφώντας στο "Γερή πόρων" έργο του απέδιδε μεγάλη σημασία στους περιηγητές-εμπόρους για την ανόρθωση των οικονομικών της πόλης, γιατί αυτοί ήταν από τους πιο αποδοτικούς περιηγητές και ξόδευαν πολλά χρήματα σε διασκεδάσεις.

Αυτές οι μορφές τουρισμού συνέβαλαν ουσιαστικά στην αύξηση της κινητικότητας των ατόμων καθώς και στη μεγέθυνση της τάσης για αναζήτηση αλλαγής, κατά την εναλλαγή των χρονικών περιόδων της ιστορίας.

Η έντονη ανάγκη του ανθρώπου για γνωριμία με άλλους τόπους ήθη, έθιμα και ανθρώπους διαφαίνεται από το απόσπασμα του Πλάτωνα στο διάλογο "Φαίδων":

"Η γη περιλαμβάνει έναν μεγάλο αριθμό περιοχών... και δεν είναι ούτε η σύστασή της ούτε το μέγεθός της που προκαλεί ζήλια στους ανθρώπους, όταν αναφέρονται σε αυτή... Πρόκειται για κάτι το τεράστιο... κι εμείς που κατοικούμε από τη Φώκαια μέχρι τις Ηράκλειες στήλες καταλαμβάνουμε μόνο ένα μικρό τμήμα... Υπάρχουν επιπλέον άλλοι τόποι και μεγάλος αριθμός ατόμων που κατοικούν σε αντίστοιχες περιοχές".²²

Σημαντικό ρόλο προς αυτή την κατεύθυνση έπαιξαν και οι κατακτήσεις του Μ. Αλεξάνδρου που άνοιξαν το δρόμο προς τις άγνωστες ως τότε

21. Βλ. Δημ. Μυλωνόπουλος – Πολ. Μοίρα, *Θαλάσσιος τουρισμός*, εκδ. Interbooks, 2005, σ. 24.

22. Πλάτωνας "Φαίδων" στο Ουρ. Βιτουλαδίτη, *Τουριστικό μάρκετινγκ φορέων οργάνωσης και επιχειρήσεων*, ΕΑΠ. τόμ. Δ', 2000, σ. 18.

χώρες της Ασίας. Αναφέρεται ότι την Έφεσο της εποχής του Μ. Αλεξάνδρου (334 π.Χ.) επισκέπτονταν ετησίως 700.000 τουρίστες για διασκέδαση και πολιτιστικές δραστηριότητες.²³

Οι αρχαίοι Έλληνες είχαν τόσο έντονη επιθυμία για τουρισμό ώστε δημιουργήθηκε κατά την ελληνιστική περίοδο κυρίως μια ιδιαίτερη κατηγορία συγγραφέων, που ονομάστηκαν περιηγητές. Σύμφωνα με τους αρχαίους συγγραφείς, η λέξη *περιηγητής*²⁴ δήλωνε αφενός εκείνον που καθοδηγούσε τους ξένους σε ενδιαφέροντες τόπους και τους εξηγούσε τα αξιοθέατα και αφετέρου το συγγραφέα που περιέγραφε λεπτομερώς τόπους και πόλεις. Κατά μία άποψη η ανακάλυψη του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού στον ελλαδικό χώρο οφείλεται στους ξένους κυρίως περιηγητές, που με αρκετούς κινδύνους ταξίδευαν με πάθος για να ανακαλύψουν το αρχαίο ελληνικό πνεύμα που γνώριζαν μόνο από τα αρχαία κείμενα που σώθηκαν στις βιβλιοθήκες των πατρίδων τους.

Ως αξιόλογοι περιηγητές στην αρχαιότητα αναφέρονται ο Στράβων, ο Ηρόδοτος κ.ά.

Ο Πausανίας (2ος αιώνας μ.Χ.) ο περιηγητής, μεταγενέστερος του Ηρόδοτου κατά έξι περίπου αιώνες και γνωστότερος όλων, ταξίδεψε σε Ελλάδα, Ιταλία, Περσία, Συρία, Αίγυπτο κ.λπ. ανάμεσα στο 130-170 μ.Χ. Μετά από τις περιηγήσεις του στην Ελλάδα, κατέγραψε τις εντυπώσεις του σε ένα μεγάλο αριθμό βιβλίων, δέκα τον αριθμό, με τον τίτλο "Ελλάδος Περιήγηση"²⁵ και τα κείμενα αυτά συγκαταλέγονται στους πρώτους τουριστικούς οδηγούς. Ο Σίλων από το Βυζάντιο (3ος αιώνας μ.Χ.) αναφέρει την ύπαρξη των επτά θεομάτων του κόσμου, τα οποία πρότεινε ως την καλύτερη επιλογή σε κάθε ποιοτικό ταξιδιώτη.

Επίσης, την περίοδο αυτή εμφανίζονται και οι πρόδρομοι των σημερινών μουσείων. Η Βαβυλώνα εκθέτει τις συλλογές των ιστορικών ενθυμίων από τον 6ο αιώνα π.Χ., ενώ οι Έλληνες παρουσιάζουν μία

23. Βλ. Λεων. Σ. Χυτήρης, *Τουριστικά γραφεία*, εκδ. Interbooks, Αθήνα 1995, σ. 17.

24. Με την πρώτη σημασία η λέξη δηλώνει τον *ξεναγό*, άτομο που από επιγραφικές μαρτυρίες γνωρίζουμε ότι ήταν επιφορτισμένο επισήμως με το έργο της *ξεναγωγίας*. Με τη δεύτερη σημασία η λέξη *περιηγητής* αρχίζει να χρησιμοποιείται ήδη από τους χρόνους του βασιλιά της Μακεδονίας Φιλίππου του Β' και αποκτά ευρύτερη χρήση κατά τους χρόνους του Μ. Αλεξάνδρου και των διαδόχων, όταν η μυθική εκστρατεία που έφερε τον ελληνισμό στα πέρατα της Ασίας προσείλκυσε το ενδιαφέρον πολλών συγγραφέων να περιγράψουν τον περιέργο και θαυμαστό κόσμο της οικουμένης που γνώρισαν.

25. Βλ. Αντ. Ευθυμιάτου-Πουλάκου, ό. π., β' έκδ. 1997, σ. 45.

σειρά ιστορικών εκθεμάτων κοντά στις ιερές τοποθεσίες, Ολυμπία, Δελφούς κ.λπ.²⁶

1.2. Ρωμαϊκή περίοδος

Κατά τη ρωμαϊκή περίοδο ο τουρισμός αναπτύχθηκε κυρίως με τη διάνοιξη των ρωμαϊκών οδών, οι οποίες αποτέλεσαν ένα ικανοποιητικό δίκτυο ταξιδιών και επικοινωνίας στην Ευρώπη και διευκόλυναν τις μετακινήσεις και την ασφάλεια κατά τη διάρκειά τους. Κατά μήκος αυτών των οδών οι ταξιδιώτες συναντούν πολλά πανδοχεία, τα οποία, εκτός από το κατάλυμα και την τροφή, που πρόσφεραν στους μετακινούμενους, παρείχαν κάθε δυνατή υπηρεσία, που αφορούσε τα υποζύγια ή τα τροχοφόρα, ενώ δημιουργούνται και οργανωμένοι ταξιδιωτικοί οδηγοί (itineraria), στους οποίους τα πανδοχεία παρουσιάζονται με συγκεκριμένα σύμβολα, ώστε ο ταξιδιώτης να γνωρίζει πού βρίσκονται και τι είδους και τύπου υπηρεσίες παρέχουν. Οι θαλάσσιες διαδρομές γίνονται ασφαλέστερες γιατί το ναυτικό των Ρωμαίων περιστελλεί τη μάστιγα της πειρατείας.²⁷

Οι Ρωμαίοι πολίτες της αυτής περιόδου επισκέπτονταν ομαδικά αρχαίες ελληνικές πόλεις (Αθήνα, Κόρινθος, Ρόδο) με ειδικά ναυλωμένα πλοία, προκειμένου να παρακολουθήσουν θεάματα, θρησκευτικές εορτές, αθλητικές συναντήσεις ή ακόμα και για αναπαυση, ενώ οι Ρωμαίοι αυτοκράτορες πραγματοποιούσαν περιηγήσεις με πολυτελή επιβατηγά πλοία της εποχής.²⁸ Οι Ρωμαίοι θεωρούνται οι πρώτοι που ταξιδεύουν για λόγους αναψυχής. Πιστεύεται όμως ότι την ίδια εποχή παρόμοια ταξίδια πραγματοποιούσαν τόσο οι Κινέζοι όσο και οι Ιάπωνες.²⁹

Πολλοί πλούσιοι έμποροι από όλα τα τότε γνωστά σημεία της γης ταξίδευαν για να πραγματοποιήσουν τις εμπορικές τους συναλλαγές αλλά και συγχρόνως τις διακοπές τους. Η τάξη των πατρικίων διέθετε ένα σημαντικό τμήμα του ελεύθερου χρόνου της σε τουριστικές μετακινήσεις, με αποτέλεσμα τη δημιουργία πολυάριθμων και πολυσύχναστων παραθεριστικών κέ-

26. Βλ. Στ. Βαρβαρέσος, *Τουρισμός... ό. π.*, σ. 22.

27. Βλ. Κ. Σιμόπουλος, *Ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα*, τ. Α' (333μ.Χ.-1700), Αθήνα, 1994, σσ. 21-28.

28. Βλ. Δημ. Μυλωνόπουλος – Πολ. Μοίρα, *ό. π.*, σ. 24.

29. Macindosh, R.W. *Tourism: Principles, Practices and Philosophies*, Ohio, USA, 1972, σ. 9.

ντρων. Θέατρα, αρένες, εστιατόρια, δημόσια λουτρά, αίθουσες τυχερών παιχνιδιών κ.λπ. συνέθεταν την τουριστική προσφορά αυτών των σταθμών παραθερισμού.³⁰

Ο Καίσαρας Αύγουστος θέσπισε τις καλοκαιρινές διακοπές, οι οποίες πραγματοποιούνταν το μήνα Αύγουστο (*Feriae Augusti*), το κατεξοχήν πρόνομο της ανώτερης κοινωνικής τάξης.

Γενικότερα στη ρωμαϊκή εποχή οι διακοπές αποκτούν νέο νόημα. Οικογένειες –κυρίως της ανώτερης τάξης– πραγματοποιούν σε ετήσια βάση –κυρίως μετά την άνοιξη– τέτοια ταξίδια, τα ονομαζόμενα *peregrinations*, πράγμα που οδηγεί και στην εντυπωσιακή αύξηση του αριθμού των επαύλεων και των παραθεριστικών κατοικιών.³¹

Αξίζει να αναφερθεί ότι και στην αρχαία Ρώμη η φιλοξενία εθεωρείτο κεκτημένο δικαίωμα των ταξιδιωτών. Το κράτος είχε κατασκευάσει κατά μήκος των πλέον πολυσύχναστων οδικών αρτηριών ένα είδος πανδοχείων, όπου οι ταξιδιώτες μπορούσαν να γευματίσουν και να διανυκτερεύσουν δωρεάν.

13.

Βυζαντινή περίοδος

Κατά τη βυζαντινή περίοδο στην Ελλάδα παρατηρείται μεγάλη άνθηση και τελειοποίηση των καταλυμάτων. Τα σπίτια των επισκόπων, οι εκκλησίες και τα μοναστήρια δέχονται αρχικά υψηλόβαθμους κληρικούς και επώνυμους μετακινούμενους, ενώ αργότερα όσους προσκομίζουν συστατικές επιστολές. Με την πάροδο του χρόνου οι εκκλησίες και τα μοναστήρια, με τους ξενώνες που διαθέτουν, γενικεύουν την παροχή φιλοξενίας και βοήθειας σε όσους απευθύνονται εκεί. Οι ξενώνες των εκκλησιών ιδρύονται επί εποχής του Μεγάλου Βασιλείου, ονομάζονται βασιλειάδες και συντηρούνται από τις χριστιανικές κοινότητες.³²

Όμως, με την κατάκτηση του Βυζαντίου από τους Οθωμανούς ήταν φυσικό να καταρρεύσει και η τουριστική κίνηση. Η οικονομική κατάσταση των Ελλήνων, κατά την περίοδο μετά την κατάκτηση, ήταν άθλια. Την περίοδο

30. Βλ. Στ. Βαρβαρέσος, *Τουρισμός - ...*, ό. π., β' έκδ. 2000, σ. 21.

31. Βλ. Γερ. Ζαχαράτος – Π. Τσάρτας, ό. π., σ. 115.

32. Βλ. Νίκ. Δ. Ηγουμενάκης – Κ. Ν. Κραβαρίτης – Περ. Ν. Λύτρας, *Εισαγωγή στον τουρισμό*, εκδ. Interbooks, 1999, σ. 169.

αυτή λειτουργούσαν μόνο χάνια (π.χ. το γνωστό χάνι της Γραβιάς) για την εξυπηρέτηση των Ελλήνων ταξιδιωτών και παρείχαν τροφή και στέγη για λίγες μόνο ώρες.³³

Οι Ενετοί είναι αυτοί που πρώτοι οργανώνουν ταξίδια προς τους Αγίους Τόπους με τη μορφή ενός οργανωμένου πακέτου τουριστικών υπηρεσιών στο οποίο περιλαμβάνεται μεταφορά, διαμονή, φαγητό και κάθε είδους επί τόπου διευκόλυνση.

Αντίθετα στη Δύση, κατά τη διάρκεια του 15ου αιώνα, η Βενετία οργάνωσε την ομαδική θαλάσσια περιήγηση με σκοπό να μεταφέρει προσκυνητές προς τους Αγίους Τόπους. Μάλιστα θεσπίστηκαν ειδικοί κανόνες για την ασφαλή ναυσιπλοΐα, δημιουργήθηκαν τουριστικές επιχειρήσεις με έδρα τη Βενετία και λειτουργούσαν ταξιδιωτικά πρακτορεία σ' όλες τις μεγάλες πόλεις της Ευρώπης.³⁴ Τα προσκνήματα αυτά στηρίζονταν σε οργανωμένα δίκτυα εκκλησιαστικών κανόνων, ενώ υπήρχαν επίσης προσευχητάρια και προσκυνητάρια για τη μαζική χρήση από τους πιστούς. Τα προσκνήματα πάντως, εκτός από τους θρησκευτικούς σκοπούς, έδιναν την ευκαιρία στους ταξιδιώτες να γνωρίσουν διαφορετικούς πολιτισμούς και να ζήσουν νέες εμπειρίες.³⁵

1.4. Μεσαιωνική περίοδος

Στους πρώτους αιώνες του Μεσαίωνα η έλλειψη ασφάλειας εξαιτίας της παρουσίας ληστών και οι κοινωνικές συνθήκες που επικρατούσαν περιόριζαν τα ταξίδια για λόγους φυγαγωγίας. Σημαντική αιτία επίσης για μετακινήσεις ήταν η επικρατούσα θρησκευτική υποχρέωση και αφιέρωση σε συγκεκριμένους λατρευτικούς τόπους. Οι ρίζες της λέξης holidays βρίσκονται στον Μεσαίωνα και συγκεκριμένα στην έκφραση "holy days"³⁶ δηλαδή ιερές μέρες απ' όπου προέκυψε το αγγλικό holidays (διακοπές)³⁷.

33. Βλ. Λεων. Σ. Χυτήρης, *Το μανάτζμεντ των ξενοδοχειακών επιχειρήσεων*, εκδ. Interbooks, 1996, σ. 23.

34. Βλ. Δημ. Μυλωνόπουλος – Πολ. Μοίρα, ό. π., σ. 24.

35. Βλ. Χρ. Μπανάρου, *Αντικείμενα τουριστικής χρήσης και ιστορική μνήμη*, μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, Πάντειο Παν/μιο, 2003, σ. 50.

36. Βλ. Ουρ. Βιτουλαδίτη, ό. π., σ. 18.

37. Βλ. Roger Doswell, *Τουρισμός, ο ρόλος του αποτελεσματικού μανάτζμεντ*, εκδ. Κριτική, 2002, σ. 15.

Η χαρακτηριστικότερη μορφή ταξιδιών της εποχής είναι των προσκυνητών,³⁸ οι οποίοι συρρέουν με караβάνια αρχικά στην περιοχή των Αγίων Τόπων. Τα ταξίδια αυτά αργότερα στρέφονται και σε περιοχές της Ευρώπης με θρησκευτικό ενδιαφέρον, όπως η Ρώμη και το Σαντιάγο ντε Κομποστέλα (Ισπανία), ενώ οι σταυροφορίες δίνουν μια νέα διάσταση – αυτή των κατακτήσεων – στα ταξίδια των Ευρωπαίων προς την περιοχή της Μέσης Ανατολής.³⁹ Επίσης, η εισβολή των Αράβων στην Ευρώπη και η επαφή με το μουσουλμανικό πολιτισμό δημιουργεί σημαντικά πολιτιστικά κέντρα (Γρανάδα, Σεβίλλη, Κόρδοβα).

Η τουριστική μετακίνηση την περίοδο αυτή γινόταν και για εξερευνητικούς λόγους. Γνωστοί εξερευνητές είναι οι Βίκινγκς, ο Μάρκο Πόλο, οι Ισπανοί και οι Πορτογάλοι εξερευνητές. Στην περίοδο που ακολουθεί αναπτύσσεται επίσης και ένας αριθμός πολυποίκιλων εμπορικών μετακινήσεων, που θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως επαγγελματικός τουρισμός.⁴⁰ Τα εμπορικά ταξίδια γίνονταν κάτω από αντίξοες συνθήκες σε στεριά και θάλασσα, ενώ η αναζήτηση νέων αγορών οδηγεί στα πρώτα ταξίδια εξερευνήσεων και ανακαλύψεων στον τότε Νέο Κόσμο και στην Κίνα.

Αξίζει να αναφερθεί ότι το μεταφορικό μέσον της εποχής ήταν ακόμα τα άλογα ως υποζύγια, τα οποία μπορούσαν να εξυπηρετήσουν μόνο ατομικά τους ταξιδιώτες ή να κινήσουν άμαξε με μικρή χωρητικότητα. Αυτό το είδος της μετακίνησης ήταν βέβαια επισφαλές και αργό.

38. Οι προσκυνητές διακρίνονταν από ένα χτένι που φορούσαν ως κονκάρδα επιβράβευσης, το οποίο θεωρείτο πιθανόν το πρώτο ταξιδιωτικό βραβείο. Βλ. Leonard J. Lickorish – Carson L. Jenkins, *Μια εισαγωγή στον τουρισμό*, εκδ. Κριτική, Αθήνα 2004, σ. 28.

39. Βλ. Γερ. Ζαχαράτος – Π. Τσάρτας, ό. π., σσ. 115-116.

40. Βλ. Περ. Λύτρας, *Κοινωνιολογία του τουρισμού*, Β' έκδοση, εκδ. Interbooks, 1999, σ. 53.